

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію **Василенка Вадима Сергійовича**

«Модифікація травми в українській еміграційній прозі

другої половини ХХ століття»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

за спеціальністю 10.01.01 – українська література

Актуалізація такої соціокультурної категорії як травма в контексті сьогоденного дня, на тлі сучасних суспільно-політичних, культурно-історичних процесів більше, ніж очевидна. Йдеться не лише про «один із провідних напрямів сучасної гуманітаристики» (с.3), як слушно зауважив дисертант, а й про буквальну фізичну відчутність її у наших душах, зраненому війною повсякденному житті. На жаль, гіркий український досвід примножує сумні плоди вже упродовж не одного століття й не тільки в територіальних межах держави. Дисертація Вадима Сергійовича Василенка якраз дозволяє поглянути на цю проблему не лише, так би мовити зсередини, а й з дальніх відстаней, де так само страждає і бореться кожна чесна українська душа. І як тут не згадати зболений крик її з уст геніальної Емми Андіївської: «Я кров'ю стікаю за Україну... Вирвіть мені серце, аби врятувати її...». Для таких як вона не існує кордонів, поняття «еміграція», оскільки це було вигнання, або як писав Євген Маланюк – «третій ісход». Тож не дивують її щирі зізнання: «Я свою Україну ношу, як слимак свою хатку, я в ній живу – інакше б я пішла в інші культури, як багато хто з-поміж дуже талановитих людей... Так. Я сублімую. Більшість, хто пише «ненько, я тебе люблю», передає любов на першому плані. Моя любов до України на такому високому плані, де взагалі згорає все. Але хто прочитає, той побачить, – крізь мене віє така Україна, що перед нею інші заслужені нації – ніщо. І я це роблю, не згадуючи ні слова про Україну». В своїй дисертації Вадим Сергійович і спробував прочитати те, що болить, Україну, яка живе в серцях її справжніх синів та дочок поза межами і кордонами. Актуальність дослідження зумовлена й дефіцитом наукових

розслів на цю тему, зокрема, з поля зору постколоніальних, посттоталітарних студій. Отже, об'єкт дослідження склали різножанрові прозові тексти української еміграції другої половини ХХ ст., репрезентовані іменами: І. Костецького, Ю. Косача, Я. Курдидика, Р. Колісника, Т. Осьмачки, Д. Гуменної, О. Мак, І. Багряного та ін., а також проза другого покоління емігрантів: В. Лисенко, А. Мельничука, Дж. Кулик-Кіфер та ін. Прикро, що серед цих імен немає вже згаданої Емми Андіївської. Думаю, її «Роман про добру людину», «Роман про людське призначення» не тільки б додали чимало цікавих спостережень, можливо й на контраверсіях, але відкрили б і нові сенси, тим самим тільки збагативши роботу.

Центральні проблеми дисертації сфокусовано у трьох розділах, перший з яких представляє «Теоретичні засади вивчення травми», другий – «Дослідження війни як посттравматичного досвіду», в третьому розглядається «Постколоніальна травма крізь призму генераційного розриву». У Вступі чітко виписано мету, основні завдання роботи, її актуальність та новизну, предмет і об'єкт дослідження, методологічну базу, його теоретичне та практичне значення. Вивершують дисертацію Висновки й список використаних джерел.

У *першому розділі* дисертації автор зосереджує увагу на двох планах вивчення травми: як соціокультурної категорії та осмислення її в літературознавчому контексті. Перший аспект дослідження розкриває причини з'яви студій травми, апелюючи, зокрема, до західноєвропейського та північноамериканського досвіду. Серед цих причин насамперед наголошено на людину та націєвбивчих катастрофах, якщо ж говорити про Україну впродовж ХХ – поч. ХХІ століть, це, безумовно, – Голодомор, Друга світова війна, Чорнобиль, нинішня війна на Сході, анексія Криму. Розглядаючи категорію травми в різних площинах – культурній, соціальній, історичній, психологічній, дослідник активно оперує різними теоріями, представленими провідними вченими світу. Значною мірою цей розділ засновано на результатах психоаналітичних спостережень З. Фрейда, а також перепрочитанні його студій Ж. Лаканом. Пильну увагу дисертант приділяє тоталітарному контексту

аналізу травми, концептуалізації постаті свідка та способам репрезентації свідчень про травматичний досвід. Серед них – засоби медіафіксації, арт-репрезентації, але – найважливіше місце, виходячи із задуму дисертації, відведено способам артикуляції травми в літературі, яка водночас є її уособленням. Уважний до термінологічних та понятійних значень, дослідник вказує на необхідність розмежування таких слів як «симптом» і «синтом», де перше означає «прояв, знак, символ, засвідчує присутність травми» (с. 23), а друге, введене Ж. Лаканом і за його ж твердженням – «вищий означник, тотожний письму» (с.24). За спостереженням В. Василенка: «Використовуючи слово «синтом» замість «симптому», вчений наголошує: якщо симптом – це заміна істини, то синтом – власне істина» (с.24). Письмо, як спроба діалогу автора з читачем, виявляє при цьому виразну терапевтичну, катарсисну дію.

Подаючи літературознавчий контекст осмислення травми, дисертант слушно пов'язує складність аналізу цієї проблематики з відсутністю системних праць в українському літературознавстві. Однак такий карт-бланш, здавалося б, мав стати в добрій нагоді молодому досліднику, та справитися з цим непростим завданням йому вдається не завжди. Зокрема, сумлінно переказуючи праці К. Карут, І. Кертеса, О. Еткінда та ін., автор дисертації ніяк не виявляє власної позиції, чи спостережень з приводу аналізованої проблематики. Хотілося б бачити його наукові підходи, версії щодо вирішення означених питань. Для прикладу: якщо проблему, порушену І. Кертесом у книзі «Нетлінність таборів», може розвивати американський вчений О. Еткінд, то чи не може цього зробити В. Василенко, провівши відповідні паралелі з Голодомором, Сибіром, тими ж таборами. Адже все це також належить до травматичної пам'яті українців. Як вказує дисертант, до свого аналізу О. Еткінд залучає теоретичний інструментарій, розроблений на матеріалі історичної пам'яті про Голокост, але ж і в нас є відповідний інструментарій, розроблений на матеріалі історичної пам'яті про Голодомор. Складається враження, що автор дисертації «передоручає» розвивати ідеї, виокремлені в працях відомих учених іншим ученим, при цьому залишаючись осторонь. Дещо згладжує таке враження

завершення першого розділу, де дисертант формулює ідею «подвійності», або «подвійної травми», яка «може бути центральною для розуміння культурної реальності повоєнної української еміграції» (с.38). З одного боку – це досвід колоніального, тоталітарного насильства, з другого – травма вигнання, неможливості повернутися на батьківщину, а також «післявоєнний синдром». Слушно залучено до цього ряду й поняття «внутрішньої еміграції».

Другий розділ дисертації з трьома підпунктами присвячено дослідженню війни як посттравматичного досвіду. Власне, до такої структури виникли певні запитання. Оскільки пункт 2.1 оприявнює тему: «Дескрипція воєнної травми в українській еміграційній прозі», яка звучить досить узагальнююче, порівняно з наступними двома, постає питання про доцільність їх виокремлення. А саме: «2.2. Досвід воєнної катастрофи в повісті «Останній постріл» Романа Колісника» та «2.3. Місто як травма: історія окупації в романі «Хрещатий Яр» Докії Гуменної», адже вони також є описом, тобто дескрипцією воєнної травми. Розглянувши матеріал підрозділу 2.1, стало зрозумілим як можна уникнути різночитання. Неузгодженість між окремим і загальним легко усувається внесенням уточнення до назви першого підрозділу, а саме: «Дескрипція воєнної травми в українській еміграційній прозі (на прикладі творчості І.Костецького, Ю.Косача, Я.Курдидика)». Згадувана наприкінці повість Р.Колісника «Останній постріл» закономірно переходить до наступного підрозділу.

За інерцією від першого, на початку другого розділу ще спостерігається певне нанизування теорій і схем – С.Жижека, Д.ЛаКапри, К.Карут та ін., які не «прив'язані» до конкретного матеріалу. Під них «припасовується» український досвід травми, що виглядає трохи штучно, адже ці вчені, закономірно, не знайомі зі специфікою «всіх відтінків українського сірого». Тож, варто було йти не від схеми до досвіду, а навпаки – від конкретного досвіду до ширших узагальнень, та й з ними треба бути обережним. Наприклад, на с. 45 читаємо: «Екстраполюючи ідею про консолідуєчу функцію травми на українську еміграційну літературу другої половини ХХ ст., висловлю припущення, що еміграційна спільнота *загалом* (М.Г.) постала як «спільнота втрати», а

література, витворена в еміграції, була не чим іншим, як «структурною лакуною», про яку пише Д. ЛаКапра» (с.45-46). Не буду знову повертатися до думки Емми Андієвської, щоб спростувати це твердження.

Перейшовши від теорії до художніх текстів, дисертант проводить перфектний аналіз концептуальних моделей української еміграційної прози, всебічно характеризуючи жанрово-тематичні, формо-змістові, стильові особливості письма названих авторів. Він уміє глибоко вчитуватися в текст, добре обізнаний з історичним матеріалом, виявляє специфіку відтворення подій як «з часової дистанції» (повість «Останній постріл» Романа Колісника), так і «по гарячих слідах» (роман «Хрещатий яр» Докії Гуменної). На таке якісне прочитання ще донедавна табуьованої літератури ми чекали давно. Виваженість оцінок, глибина погляду, врахування різних позицій дозволяють автору дисертації робити об'єктивні, неупереджені висновки. Їх запоручує й широка контекстуальність дослідження, цікаві типологічні зіставлення, художні паралелі з вітчизняною та світовою класикою. Поза увагою В.Василенка не залишаються й такі немаловажні деталі, зокрема з текстологічної точки зору, як видавнича історія тексту (йдеться про повість «Останній постріл»), аналіз фінальної частини цього твору в його в чотирьох редакціях. Особливо прозірливим видається прочитання епізоду роздумів одного з героїв – Юрія, в проекції на «Слово о полку Ігоревім», а також зіставлення його з подібним фрагментом «Огненного кола» Івана Багряного, який використав ремінісценцію Миколи Бажана. Трудно додати щось до цього вдумливого декодування, хіба що клич князя Святослава «Іду на Ви!», який завжди стояв лицем до ворога.

Не менш досконале володіння матеріалом виявляє В.Василенко і в аналізі роману Докії Гуменної «Хрещатий яр». Наратив міста як травми у цьому тексті він розкриває у трьох ракурсах: автобіографічному, мемуарному та історично-публіцистичному. Професійно визначає художню стратегію тексту, тематичні «поля травматизації», подає ґрунтовну характеристику жанрової специфіки твору. Вперше тут зустрічаю й те, на що звертала увагу дисертанта в своїх попередніх застереженнях. Зокрема, щодо його авторської позиції в

теоретичних розслідах. Для прикладу приведу таку цитату: «Якщо говорити про тотожність героїні твору Мар'яни Вересоч і Д. Гуменної, то я схилиюся до постулату А. Фріша, який у своєму огляді концепцій «літератури-свідчення» пропонує бачити у свідкові «передусім допоміжного персонажа – не так героя, як інтерсуб'єкта» [228, с. 53] (с.88). Продуктивними видаються роздуми дослідника й щодо означення дуальності у тексті – міста під час «подвійної окупації», роздвоєння особистості головної героїні, еміграції внутрішньої та зовнішньої. Загалом, автор роботи вміло підводить до розуміння тієї надскладної ситуації, за якої поставали ці тексти. Не нав'язуючи власної думки, акцептує на вузлових колізіях, дає право голосу «художньому документу», «текстам, що свідчать...». Й тому, як видається, доцільніше було б у назві підрозділу вказати не абстрактно: «Місто як травма: історія окупації в романі «Хрещатий Яр» Докії Гуменної», а конкретніше: «Київ як травма: історія окупації в романі «Хрещатий Яр» Докії Гуменної», адже для письменниці – це частина її самої, аж ніяк не абстрактна категорія і навіть більше, як метафора.

У *третьому розділі* дисертації розглянуто симптоми постколоніальної травми крізь призму поколінь, де генераційний розрив постає як одна з центральних проблем української еміграційної прози другої половини ХХ ст. На прикладі творів І.Багряного, Т.Осьмачки, О.Мак автор всебічно досліджує такі кардинальні зміни у парадигмі «батьки і діти», як: «загроза існування або розпад сім'ї та роду, роз'єднаність нації, деформація ідентичності (національної та гендерної), що викликають пасивність чи опір і, відповідно, набувають форм роздвоєння особистості, саморуйнування» (с.169). Важливою складовою цього розділу є аналіз категорії постпам'яті у прозі другого покоління української еміграції. Звернення автора до англійської прози В.Лисенко, Дж. Кулик-Кіфер, А.Мельничука та ін. поширює не лише аналітичне тло дисертації, а й українського літературознавства загалом. Прикметно, що В.Василенко сам як письменник виступає тут в ролі перекладача, виявляючи добре знання англійської мови, на що вказує й присутній перелік англійських книг у списку

використаних джерел. Тому варто було, без зайвої скромності, вказати у тексті дисертації на власний переклад.

Подаючи детальний аналіз різних варіантів травматичних сімейних наративів, дослідник слушно виокремлює такі ключові тези як пошук героями власної ідентичності, свого родового коріння. Доречно зауважує на тому, що третє покоління вихідців з України, постале на сторінках англomовних авторів, асоціюється уже з «життям після травми» й продукує нові стратегії подолання травматичної пам'яті, зокрема, й «через художнє, літературне “проговорювання”».

Висновки дисертації містять основні результати дослідження, які відбивають його новизну та актуальність, а ряд спостережень та рекомендацій, безперечно, знайдуть своє застосування в науково-педагогічній практиці. Дисертація відзначається перспективністю наукового пошуку, новаторським підходом до вирішення означених проблем, що дає підстави стверджувати про успішне розв'язання поставлених завдань. Текст роботи ретельно вичитаний, мова досконала, за винятком кількох стилістичних огріхів. Так, на с. 54 йдеться про «корифеїв рафінованої української еміграції», а на с. 59 вказано на: «дослідження війни як соціокультурного феномена» замість, очевидно, «дослідження травми війни...»; на с. 141 читаємо: «Визнаючи правомірність зауваги В. Лисенко, зауважу...»; а на с. 59 – «який із дитинства жадав бути героєм, зажадав стати...». Проте, названі огріхи не мають принципового характеру і жодним чином не знижують значимості виконаної роботи.

Дисертація Вадима Сергійовича Василенка «Модифікація травми в українській еміграційній прозі другої половини ХХ століття» апробувалася на науково-теоретичних конференціях, основні її положення відображені в 16 наукових статтях, 7 із яких опубліковано у фахових українських і закордонних виданнях, у 9 додаткових публікаціях, а також в авторефераті, який достатньо відбиває зміст і структуру всієї роботи. Загальний обсяг публікацій – 7 друк. арк.

Таким чином, дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету міністрів України від 24. 07. 2013 р. № 567, зі змінами, внесеними згідно з постановою КМ № 656 від 19. 08. 2015 р., а її автор заслуговує право на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри історії української літератури,
теорії літератури і літературної творчості
Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

М.М. Гнатюк

Підпис Гнатюк М.М.

ЗАСВІДЧУЮ

Вчений секретар НДЧ
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
кандидат філософських наук, доцент

Після засідання
Вченого секретаря НДЧ
01.10.2015р.

Н.В. Караульна

